

İngiliz Kraliçesinden Topkapı Sarayı'na Gizemli Hediye

Osmanlı İmparatorluğu, her ne kadar, 19. yüzyılda aktif bir modernleşme sürecine girerek batı müziği konusunda atılımlarda bulunduysa da bu müzikle tanışıklığı aslında çok daha eski yüzyıllara gitmektedir. Bu anlamda verebileceğimiz erken örneklerden biri, 16. yüzyılın sonunda, İngiltere Kraliçesi I. Elizabeth'in hem dostluğunu kazanmak hem de İngiltere ve Osmanlı arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek maksadıyla dönemin Osmanlı Sultanı III. Mehmed'e gönderdiği hediyelerin arasında yer alan orgdur.

Gönderilen org, Osmanlı sarayı için, yapısı ve mekanizması açısından son derece ilgi çekici ve gizemli bir armağandır. Kraliçe Elizabeth'in bizzat ilgilenerek, dönemin ünlü org yapımcısı Thomas Dallam'a ısmarladığı değişik marifetleri olan bu müzik aleti, yapılışından itibaren Osmanlı topraklarına ulaşma ve Sultan'a takdim edilme aşamalarına kadarki süreç ve hatta ömrünü tamamlayışı dahil olmak üzere, kendi gizemine paralel, ilginç hikayelere tanık olmuştur. Bu anlamda en önemli kaynak, Sultan için yaptığı orgu, Şubat 1599 ile Mayıs 1600 arasında Londra'dan İstanbul'a kadar getiren, kuran ve yurduna dönen Thomas Dallam'ın Hector'daki (Dallam ve orgunu İstanbul'a kadar götüren gemi) yolculuğu ve İstanbul'daki günleri sırasında tuttuğu gündecedir. İlk kez 1893 yılında basılan günceyi bize ulaştıran Stanley Mayes'in "An Organ for the Sultan" başlıklı kitabıdır. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri kataloglarında yaptığım taramada Osmanlı sarayına gönderilen bu değerli ve tarihi önem arzeden hediyeyle ilgili bir belgeye ulaşamadım. Böylesine önemli bir olayın arşivlerde kaydının olmaması beni bir hayli şaşırttı. Nitekim, Mayes'in kitabının Türkçeye çevirisini yapan Halim Spatar da yazdığı önsözde Türkiye'de basılmış bir takım kitaplarda Dallam'ın güncesinden özetlerin bulunduğunu ancak "bizim tarihsel belgelerimizde böyle bir bilgiye rastlanmaması" nı gariplsediğini ifade etmektedir.

Kitabı okurken, Osmanlı sarayında bir dönem seslerinin yankılandığını hissettim ve bunu müthiş etkileyici buldum. Barındırdığı teknik özelliklerle insanın hayal gücünü zorlayan bu sıradışı müzik aletinin son derece ilgi çekici olduğunu düşündüğüm hikayesini kısaca paylaşmayı hedeflediğim bu yazım da, ana kaynak olarak Dallam'ın güncesini ve dolayısıyla Mayes'in ilgili kitapta aktardıklarını temel almaktadır.

İstanbul'a Yolculuk

Kraliçe I. Elizabeth'in resmi evrakları arasında yer alan 31 Ocak 1599 tarihli bir mektup, İngilizlerin Osmanlı imparatorluğuna sıradan bir hediye olarak Sultan'ı hatta belki de tüm dünyayı etkileyebilecek, ilginç ve sıradışı bir hediye göndermek istediklerini

ispatlamaktadır. İngiltere, böylece, Osmanlıyla ticari ilişkiler açısından diğer ülkelerin önünde yer almayı ummaktadır. Mektupta yer alan bir cümlede şöyle denmektedir: "İşte size, Büyük Türk'e giden, kuşku yok ki üzerinde çok konuşulacak, başka uluslar, özellikle Almanlar arasında ileri geri konuşmalara yol açacak, onları son derece utandıracak büyük ve sıradışı bir armağan."

Thomas Dallam'a org ısmarlandığında, Dallam, orgu Osmanlı Sultan'ı için yapacağını bilmemekte ve kraliçeye teslim edeceğini zannetmektedir. Nitekim yapılan planlar da, tüccarların numaralandırılarak parçalanacak orgu, ellerine verilecek talimatnameyle Sultan'ın sarayında kurmaları yönündedir. Ancak, org, kraliçeye sunulduğunda bunu onaylamadığı ve "Dallam gidecek. Kaç kişi gerekiyorsa yanına alsın. (...) Armağanımızı tehlikeye atamayız" uyarısında bulunduğu bildirilmektedir. Kendisiyle birlikte İstanbul'a seyahat edecek ekibi belirleyen Dallam, hazırladığı orgu adamlarıyla parçalara ayırmış, bunları paketleyerek yolculuklarını yapacakları ticari bir gemi olan Hector'un ambarına yerleştirtmiştir. 9 Şubat 1599'da bindikleri gemi, 13 Şubat'ta havanın ve denizin uygun koşullarda olmasıyla yelken açarak uzun ve meşakkatli İstanbul yolculuğu için yola koyulmuştur. Bu yolculuk fırtınalara, korsan baskınlarına gebedir. Gemi; Cezayir, Halep, Kıbrıs gibi duraklarında Türk yolculara da ev sahipliği yapmıştır. Altı ay üç gün süren deniz yolculuğunun ardından İstanbul'a varan Hector, Yedikule açıklarına demir atmıştır.

Kötü Bir Süpriz

İstanbul'a varınca ekibin ilk işi orgun parçalarını içeren sandıkları kontrol etmek olmuştur. İstanbul Pera'daki İngiliz büyükelçiliği de sabırsızlıkla Dallam'ın orgunu elçilik binasına beklemektedir. Planlanan, orgun elçilikte sandıklarından çıkarılarak gözden geçirilmesi ve kurulması, yapılacak kontrolden sonra Sultan'ın sarayına takdim edilmesidir. Ancak bu süprizli müzik aletini binbir emekle yapan ve Osmanlı topraklarına ulaştıran ekibi ve İngiliz büyükelçisini kötü bir süpriz beklemektedir. Zira orgun ambalajlarını açtıklarında orgun her yerinin küfle kaplı olduğunu farketmişlerdir. Oluşan bu hasar büyük bir şok etkisi yaratmıştır. Fırtınalar, ısı farklılıkları gibi çeşitli badirelerle denizde altı ay geçiren ve "diğer elçileri hasetten çatılacak olan bu olağanüstü org"un çatlamış, küflenmiş olmasının yarattığı hayal kırıklığından bir müddet sonra çıkan İngiliz elçisi, Dallam'a hemen orgun tamir edilmesini, yapılıp yapılmaz da tekrar Hector'a taşınarak, en gösterişli ve cazibeli bir biçimde süslenmiş gemiyle Sultan'ın sarayına götürülmesini emretmiştir.

Hemen işe koyulan Dallam ve ekibi, orgu gözden geçirdiklerinde mekanizmasının şans eseri zarar görmediğini, sadece doğrama işi, boya ve verniğin hasara uğradığını tespit etmişlerdir. Sadece yemek araları vererek ve nereye de hiç konuşmayarak sürdürülen on beş günlük, yoğun tamir çalışmaları neticesinde org, Sultan'ın huzuruna çıkmaya hazırdır.

Thomas Dallam Orguyla Sultan III. Mehmed'in Huzurunda

Dallam, güncesinde hediyesini merakla bekleyen Sultan'ın, org daha saraya taşınmadan, sırf onu daha yakından görmek için hünkar kayığıyla geminin etrafını dolaştığından bahsetmektedir. Anlaşılan bu gizemli hediye, nasıl karşılanacağını merakla bekleyen İngilizler gibi Osmanlı sarayında da büyük heyecan uyandırmaktadır. 8 Eylül günü Sultan yazlık sarayında bulunan annesini ziyarete gidince, orgun saraya taşınması için bir fırsat oluşmuştur. Sultan sarayda yokken orgun hazırlanıp kurulması, geri döndüğünde ise bu şaşalı hediye kendisine takdim edilmesi hedeflenmektedir.

Dallam ve ekibinden orgu sarayda büyük salona kurmaları istenmiştir. Osmanlı sarayının büyüleyici atmosferinden ne kadar etkilendiği güncesinden açıkça anlaşılan Dal-

lam, orgun kurulacağı salonun ihtişamını şöyle tarif etmektedir:

Bu büyük evde iki sıra mermer sütun vardır; bu sütunların kaideleri tunçtan ve iki katlı altın yıldızdan yapılmıştır; evin üç yanındaki duvarlar yarıya kadar örülmüştür, oradan tavana kadar olan bölümler ise açıktır. (...) Yalnız bu evde değil, sarayın gördüğüm her yerinde döşemeye serilmiş zengin ipek halılar üstünde yürüdük; bunlardan bir tanesini dört ya da altı kişi taşıyabiliyordu.

Salona orgun korunmasından sorumlu olarak atanan iki acemioglanla kısa sürede iyi ilişkiler kuran Dallam, sabah akşam çalışarak işini tamamlamıştır. 23 Eylül'de saraya dönüşü beklenen Sultan'a İngiliz Büyükelçisi 25 Eylül'de armağanı sunacaktır. 25 Eylül günü Sultan'a orgun sunulmasını ve Sultan'ın tepkilerini ise Dallam, şu şekilde not etmiştir:

Hakan koltuğuna oturan Grand Signior gü-rültüünün kesilmesini buyurdu. Herkes susup ortaklık tamamen sessizleşince armağan Grand Signior'u selamlamaya başladı; çünkü armağanın yanından uzaklaşırken onun oraya varış zamanını tahminle saati bir çeyrek sonrasına ayarlayıp kurmuştum. Saat önce 22'yi vurdu; ardından onaltı çanlık takım çalmaya başladı ve dört kütalı bir ezgi seslendirdi. Bu da bitince, ikinci katın köşelerinde ayakta duran ve ellerinde birer gümüş trompet tutan iki figür, trompetlerini kaldırdılar, ağızlarına götürerek bir fanfar seslendirdiler. Bu sona erince org iki kez beş kütalı bir ezgi çaldı. Orgun yaklaşık 5 metre yüksekliğinde olan tepe bölümünde, iç ardukuşları ve tarla kuşlarıyla dolu olan sık bir çalılık vardı; müzik bitince bu kuşlar kanat çırparak öttüler. Grand Signior'un hayretle seyrettiği başka birçok hareket daha vardı (...).

Dallam'ın ayrıntılarıyla anlattığı daha birçok

ilginç sunumu içeren bu gösteriyi oldukça beğenen Sultan, orgu çalacak kimse olup olmadığını sorduğunda sıra Dallam'a gelmiştir. Dallam içeri alındığında duyduğu heyecanı özellikle de orgun hemen yanısında oturmuş Sultan'a duyduğu çekinceyi güncesine işlemiştir: "Grand Signior benim çalacağım yerin o kadar yakınındaydı ki, oraya geçmem mümkün değildi, sırtımı ona dönmek ve popomu dizlerine dayamak zorunda kalırdım. Böyle bir şeyi kapağası hariç, hiç kimsenin ölümü göze almadan yapması mümkün değildi (...) Sonra Grand Signior tekrar konuştu ve kapağası güleç bir çehreyle çekinmememi söyledi ve beni ileriye doğru itti. Grand Signior'a yaklaşınca şapkamı çıkarmadan başımı dizlerime kadar eğdim, sırtımı tamamıyla ona dönerek popomu dizlerine değdirdim".

Dallam Sultan'ın huzurunda dönemin İngiliz şarkılarından olan "catch"leri ve bilindik melodileri icra etmiş, Sultan da beğenisini Dallam'a vermek üzere kapağasına teslim ettiği altın dolu bir keseye ifade etmiştir. Ekip görevini başarıyla yerine getirmenin verdiği huzurla İngiltere'ye dönmeye hazırdır artık.

Orgun Akibeti

Sultan III. Mehmed'in beğeniyle kabul ettiği ve zaman zaman dinlediği orgu, oğlu I. Ahmed hükümdar olduğunda dikkatle inceleyerek "içine yerleştirilmiş acayip şekilleri ve garip timsaller"i görünce bunu "şeriata ve akla" aykırı bularak bir baltayla parçalamıştır. Sonrasında da parçaların yakılarak yok edilmesini emretmiştir. Bu tarihi eser bugüne intikal etseydi nasıl olurdu diye düşünmeden de edemiyor insan...

Dr. Evren KUTLAY